

ارزیابی میزان تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی (مطالعه موردی: مسیر گردشگری اورامانات)

نگین عالی*، لقمان صادقی**

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۹/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۴۰۰/۰۴/۱۷

چکیده

اکوتوریسم، یکی از گونه‌های مهم گردشگری است و در میان سایر بخش‌های توریسم با سرعت بیشتری در حال رشد است. اکوتوریسم بهترین روشی است که می‌تواند برای ساکنان آن مفید بوده و منجر به حفاظت از طبیعت شود. استفاده از منابع طبیعی به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری بدون آسیب رساندن به آن، مقوله‌ای ایده‌آل در راستای توسعه پایدار نواحی روستایی به‌شمار می‌آید. با نيل به این هدف، مسئله اصلی پژوهش ارزیابی میزان تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی واقع در محور گردشگری سروآباد-پاوه با پتانسیل‌های بالای گردشگری طبیعی، فرهنگی، تاریخی و مذهبی می‌باشد. پژوهش کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مشتمل بر ۱۰۰ نفر از محققین، مسئولین، کارشناسان و نخبگان حوزه گردشگری آگاه و آشنا با محدوده مطالعاتی می‌باشد. جمع‌آوری نظرات و دیدگاه‌های از طریق روش میدانی و به کمک پرسش‌نامه انجام گرفت. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون‌های آماری رگرسیون چندمتغیره، تحلیل عاملی و مدل‌سازی معادلات ساختاری در محیط نرم‌افزارهای SPSS و Amos استفاده شد. یافته‌ها نشان داد شش عامل بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی، تاریخی و مذهبی، تأمین زیرساخت‌ها، تبلیغات و بازاریابی، پایداری در تأمین زیرساخت‌ها و حفظ آثار معماری ارزشمند، سرمایه‌گذاری، مشارکت و آگاهی بخشی به اهالی، پتانسیل‌های فرهنگی-هنری و مرزی بودن منطقه به‌طور متوسط ۶۳٫۸۵ درصد بر توسعه پایدار نواحی روستایی تأثیرگذار می‌باشند. از این میان عامل پتانسیل‌های بالقوه طبیعی، تاریخی و فرهنگی محدوده مورد مطالعه با بار عاملی ۱۸٫۳۱ رتبه اول را در بین عوامل مورد بررسی به خود اختصاص داده است. بر اساس برآزش مناسب الگوی مفهومی پژوهش، همخوانی الگوی مفهومی با داده‌های گردآوری شده مورد تأیید واقع می‌شود؛ بنابراین توجه به اکوتوریسم علاوه بر مزیت‌های مختلف در سطح منطقه‌ای و ملی امکان تحول نواحی محروم و منزوی غرب کشور که به‌عنوان حافظان سنتی پیرامون خود ایفای نقش می‌کنند را نیز ممکن می‌سازد. ازسوی دیگر گردشگری و اکوتوریسم همانند هر فعالیت دیگری اشتغال‌زا و منبع درآمد است و زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی را به‌وجود می‌آورد و می‌تواند راهبردی برای توسعه‌ی همه‌جانبه دولت از نظر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد.

کلمات کلیدی: اکوتوریسم، گردشگری، نواحی روستایی، اورامانات.

* استادیار گروه جغرافیا (ژئومورفولوژی)، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. aalineg1382@gmail.com

** پژوهشگر دکتری شهرسازی، مدرس مدعو گروه شهرسازی دانشگاه کردستان.

مقدمه

اکوتوریسم بهترین روشی است که می‌تواند برای منطقه و ساکنان آن مفید بوده و منجر به حفاظت از طبیعت شود، استفاده از منابع طبیعی به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری بدون آسیب رساندن به آن، مقوله‌ای ایده‌آل در راستای توسعه پایدار است (حاجی‌نژاد و یاری، ۱۳۹۲: ۳۴). اکوتوریسم به‌عنوان شکلی از توریسم پایدار که هم به حفاظت و هم به توسعه کمک می‌کند شناخته می‌شود (Bunruamkaew & Murayama, 2011: 269). هدف از توسعه اکوتوریسم در درجه اول حفاظت از مناطق طبیعی است و موجب ایجاد درآمد، حفاظت از محیط زیست، آموزش و مشارکت مردم محلی در فعالیت‌های اکوتوریستی خواهد شد (Das & Chatterjee, 2015: 136-137).

شرایط فعلی کره زمین به لحاظ کاهش کمی-کیفی منابع طبیعی، افزایش روبه‌رشد جمعیت، وجود چالش‌های جدی بین جمعیت نیازمند به طبیعت در تأمین نیازمندی‌های اساسی و ظرفیت محدود منابع طبیعی لزوم توجه به مبحث اکوتوریسم بر همگان به‌خصوص متفکران و اندیشمندان را بیش‌ازپیش آشکار نموده است. تا ضمن بهره‌گیری از مواهب الهی برای استفاده از نسل‌های آتی آن چیزی را که تحویل می‌دهیم پایداری خودش را از دست نداده باشد. اکوتوریسم انواعی از توریسم را شامل می‌شود که به طبیعت به‌طور مستقیم و غیرمستقیم مربوط می‌شود و انگیزه اصلی بازدید و استفاده از جذابیت‌های طبیعی و فرهنگ بومی است؛ بدون اینکه خلل و خسارتی متوجه آن گردد.

امروزه کشورهایی که بیشتر به توسعه اقتصادی خود می‌اندیشند به صنعت گردشگری به‌عنوان یک ضرورت مهم می‌نگرند و آن را در صدر برنامه‌های توسعه‌ای خود جایی داده‌اند. ایران از لحاظ جاذبه‌های گردشگری

فرهنگی یکی از ده کشور اول جهان و از نظر آثار باستانی یکی از پنج سرزمین نخست جهان به جهت جاذبه‌های اکوتوریسم و تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری است (تاج‌علی، ۱۳۸۵: ۴). توسعه اکوتوریسم پایدار در ایران که با اقتصاد تک‌بعدی و وابستگی به درآمدهای نفتی مواجه است سبب رونق اقتصادی و دستیابی به توسعه پایدار خواهد شد.

اورامانات به‌عنوان بخشی از ایران اسلامی گهواره‌ی تاریخ، تمدن، طبیعت و بالاخره مهد زیبایی‌هایی است که پرگار یکتا نقش زیبای آن‌ها را آفریده است؛ کوه‌ها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، آبشارها، جنگل‌ها، غارها و افزون بر آن ده‌ها اثر فاخر و تاریخی، تمدنی را به‌وجود آورده که ایران و ایرانی است (میرزایی، ۱۳۹۱: ۱۲۱۹). علی‌رغم تمامی مواهب فوق‌روستاهای این محدوده از نظر معیشتی و درآمدی در وضعیت چندان مناسبی قرار ندارند و بخش عمده‌ای از معیشت آنان بر پایه‌ی کولبری در نوار مرزی استوار است؛ و علی‌رغم داشتن درآمد پایین شغلی سخت، طاقت‌فرسا و بسیار پرخطر است. بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه اکوتوریسم در منطقه علاوه بر درآمدزایی و تأمین اشتغال روستائیان می‌تواند بر توسعه پایدار روستایی در این منطقه تأثیر بسزایی داشته باشد. این امر مستلزم شناسایی پتانسیل‌های بالقوه موجود و برنامه‌ریزی در راستای بالفعل نمودن آن‌هاست. با توجه به این هدف؛ مسئله اصلی پژوهش حاضر شناسایی میزان تأثیرگذاری هر یک از عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در این منطقه می‌باشد.

مبانی نظری

اکوتوریسم

اکوتوریسم یکی از گونه‌های مهم گردشگری است و در میان سایر بخش‌های توریسم با سرعت بیشتری در حال رشد است (Akbulak, 2009; Das, Syiemlieh, 2009).

اکوتوریسم در عرصه جهانی به حدی بوده که سازمان ملل سال ۲۰۰۲ را به عنوان سال «بین‌المللی اکوتوریسم» نامید.

اهداف اکوتوریسم

اکوتوریسم اهداف اجتماعی اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی متفاوتی دارد، مهم‌ترین این اهداف عبارتند از: ۱- رهنمون نمودن گردشگران به مقاصد طبیعت، ۲- به حداقل رساندن تماس‌های آسیب‌زا به محیط زیست، ۳- دادن آگاهی‌های محیطی، ۴- تهیه منابع مالی برای حفظ محیط زیست، ۵- تهیه درآمد و منابع مالی برای بهبود مردم محلی و محیط‌های پذیرایی گردشگران و احترام گذاشتن به فرهنگ محلی، ۶- پشتیبانی از حقوق بشر و تحرکات آزادی خواهانه، ۷- تقویت مشارکت‌های عمومی، ۸- التزام به مصرف کمتر منابع تجدیدنپذیر، ۹- تقویت اشتغال‌زایی از طریق جذب اکوتوریست‌ها و ارائه خدمات مرتبط، ۱۰- تقویت ویژگی خرده‌فرهنگ‌ها، ۱۱- مشارکت در تأمین رفاه جوامع محلی، ۱۲- مسئولیت در حفظ تنوع زیستی و ۱۳- فراهم آوردن فرصت‌های یادگیری و آموزشی (کاسه‌گر محمد و هاشمی، ۱۳۹۴: ۱۳).

رقابت‌های مکانی اکوتوریسم

در اقتصاد امروز بی‌مرز جهانی مکان‌ها در نقش بازیگران جدید در صحنه جهانی عمل می‌کنند؛ زیرا جهانی شدن اقتصادی و تشدید سرعت تغییرات فناوری دو نیروی مهم در رقابت‌های مکانی است. به همین دلیل مکان‌ها باید در چگونگی جذب کسب‌وکارها، تولید، محصولات مشتری مدار و توجه به شرایط بازار رقابت کنند؛ بنابراین جاذبه‌های اکوتوریستی مناطق روستایی به منزله یک محصول و تولید در رقابت برای جذب گردشگر اهمیت مکانی دارد. لذا مکان‌های روستایی که در آن‌ها جاذبه‌های اکوتوریستی متنوع و

Cengiz & (2014: 380-381). اکوتوریسم از توریسم پایدار گرفته شده و اولین شکل تعریف رسمی آن توسط سبالوس لاسکورین^۱ در سال ۱۹۸۰ ایجاد شده است (Sharpley, 2006). اکوتوریسم که اختصار واژه توریسم اکولوژی^۲ است، برخلاف سایر جنبه‌های توریسم دارای محتوایی چندبعدی است (Higham, 2007)؛ و تمرکز آن بر روی بقاء حیات وحش، حفظ محیط زیست، ریشه‌کنی فقر و توسعه سرمایه‌داری می‌باشد (Duffy, 2008). در یک تعریف از اکوتوریسم پایدار آمده است که گردشگری از لحاظ اکولوژیکی پایدار باشد، یعنی به نیازهای فعلی گردشگران طبیعت پاسخ دهد و به حفظ و گسترش فرصت‌های موجود برای آینده پردازد و به‌جای صدمه رساندن به زیست‌بوم (اکولوژی) در جهت پایداری آن تلاش ورزد، اکوتوریسم پایدار خوانده می‌شود (بدری و همکاران، ۲۰۱۱). براین اساس، می‌توان اظهار نمود که اکوتوریسم سفری زیست‌محیطی، مسئولانه و بازدید از مناطق طبیعی دست‌نخورده برای لذت بردن و قدردانی از طبیعت (همراه با ترکیب ویژگی‌های فرهنگی حال و گذشته) است؛ که حفاظت از محیط زیست را ترویج می‌دهد، تأثیرات منفی بازدیدکنندگان را پایین می‌آورد، مردم محلی را به‌صورت فعال درگیر می‌کند و منافع اقتصادی- اجتماعی را برای آن‌ها فراهم می‌کند (Ceballos- Loscurain, 1996). همچنین بر این عقیده استوار است که محیط اکولوژیکی یک منبع محلی است که با استفاده از جذب توریست برای ساکنین محلی ارزش اقتصادی ایجاد می‌کند (Chiu et al, 2014). اخیراً، کشورهای در حال توسعه اکوتوریسم را به عنوان یک استراتژی در حفظ منابع اکولوژیکی و نیروی حیاتی برای اقتصادهای محلی به کار می‌گیرند (Cheung & Fok, 2014; Che, 2013). اهمیت

بکر وجود داشته باشد در بازار گردشگری موفق تر عمل می‌کند. نتیجه این رقابت‌های مکانی روستاهای با قابلیت اکوتوریستی، به دست آوردن مزیت‌های رقابتی تغییر ساختار اقتصادی روستا، ایجاد و سوق دادن زمینه‌های فکر بازار به اهمیت قابلیت‌های اکوتوریستی در رقابت‌های اقتصادی، تقویت زیرساخت‌ها، توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه و نوآورانه در زمینه گردشگری و اکوتوریسم برای جذب مشتری و در نهایت تغییر و بازساخت ساختارهای معیشتی و درآمدی روستائیان است. نتیجه این تحولات قواعد بازی مکان‌ها در عرصه رقابت‌های اقتصادی است. در این چارچوب همانند جهانی شدن، ساختار اقتصاد روستایی نیز پیچیده، آشفته، چندبعدی، چندزمانی و چندمرکزی شده است (Jansson and Muller, 2005).

درواقع جریان‌های منطقه‌ای گردشگری منجر به استفاده گردشگران از برخی خدمات مانند حمل و نقل، هتل‌ها، جاذبه‌های تفریحی، رستوران‌ها و مغازه‌ها می‌شود؛ بنابراین پیوند فضایی بین مبدأ و مقصد منجر به ایجاد فضای اقتصادی می‌شود که تحت تأثیر جریان‌های توریستی در مناطق روستایی شکل می‌گیرد. این فضاها اقتصادی به دلیل بکر بودن و نبود رقیب‌های اقتصادی بزرگ زمینه مناسبی برای شروع فعالیت کارآفرینانه افراد روستایی و کارآفرینان کوچک است. لذا در توسعه اکوتوریسم کارآفرینانه روستایی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار فاصله جغرافیایی روستاهای با قابلیت اکوتوریستی از بازارهای عمده به دلیل توزیع فضایی روستاها و جاذبه‌های اکوتوریستی و همچنین فاصله از کانون‌های جمعیتی متقاضی در نقش مشتریان گردشگری است (Hall and Boyd, 2005).

اکوتوریسم و توسعه پایدار روستایی

مفهوم توسعه پایدار دربرگیرنده‌ی یکپارچگی ابعاد

اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی به بهره‌گیری انسان از محیط جغرافیایی و تجارب مدیریت منابع و حداقل‌سازی آشفتگی اکوسیستم و اجتناب از بی‌نظمی (Wahab and Pigram, 2004: 302). کیفیت توسعه و توزیع متعادل آثار آن، تأمین امنیت نسل‌های فعلی و آتی، دسترسی برابر به منابع، آموزش و آگاه‌سازی، توجه به نقش نهادهای محلی، حقوق دارایی‌ها، حکمرانی خوب (Prasad, 2003: 756)؛ و پایداری اجتماعی و فرهنگی و توجه به نقش سرمایه‌های اجتماعی برای مدیریت صحیح و تصمیم‌گیری برای کنترل بهتر جامعه‌ی محلی دلالت دارد (Kusakabe, 2012: 1046)؛ بنابراین از دیدگاه برخی محققان، اکوتوریسم اغلب به عنوان ابزار عالی برای ارتقای توسعه‌ی پایدار روستایی کشورهای در حال توسعه را دارد (Weaver, 1999: 795؛ Buchsbaum, 2004: 1). به طوری که از یک طرف منجر به ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به سرمایه‌گذاری کوچک‌مقیاس محلی، بهسازی زیستگاه‌های حیات وحش، توسعه‌ی مناطق دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون کوچی می‌شود (طیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۴؛ صدرموسوی و همکاران، ۱۳۸۳: ۹۲) و از طرف دیگر، پول و جمعیت را از مراکز تمرکز و ثقل صنعتی به سوی نواحی پیرامونی، روستاها و جاذبه‌های طبیعی می‌کشاند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۵؛ هاراکاوا، ۲۰۱۰: ۶۷). به عبارت دیگر اکوتوریسم با حفاظت از نواحی طبیعی به صورت‌های زیر مؤثر است: ۱- ایجاد منابع اقتصادی و تنوع‌بخشی به مشاغل و فرصت‌های درآمدی جایگزین برای جوامع محلی، - افزایش آگاهی در جهت حفاظت از سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی بین افراد بومی و گردشگران، ۳- ارتقای مشارکت مردم محلی در بعد تصمیم‌گیری و بهره‌مندی از مزایای گردشگری (فلاحی،

پیشینه تحقیق

گردشگری طبیعی یا اکوتوریست طرفداران بی‌شماری در سراسر جهان دارد؛ این گونه از گردشگری که متکی به پتانسیل‌های طبیعی و بالقوه مقاصد گردشگری است و با کمترین هزینه قابلیت بهره‌برداری و استحصال را داراست تأثیر مثبتی بر توسعه نواحی پیرامونی بالأخص نواحی روستایی دارد؛ اما توجه به ابعاد پایداری محیطی از جمله موضوعاتی است که بایستی در زمینه توسعه مقاصد اکوتوریست مدنظر قرار گیرد. بررسی تحقیقات موجود در این زمینه نیز از زوایای مختلف این موضوع را مورد کنکاش و بررسی قرار داده‌اند. (Smriti Ashok, Dr , HR Tewari, M.D Behera, Arijit Majumdar 2017)، ۴ اصل، ۸ معیار و ۵۸ شاخص را به‌عنوان چارچوبی برای ارزیابی پایداری توسعه اکوتوریسم استخراج کرده‌اند. (Nino Paresashvili, 2014) اهمیت توجه به توسعه اکوتوریست پایدار را مورد تأکید قرار داده‌اند. (محمدیان مصمم و همکاران، ۲۰۱۶) ارزیابی پایداری اکوتوریسم، از دیدگاه مردم محلی را مورد بررسی قرار داده‌اند. (بزم‌آرا بلشتی و همکاران، ۱۳۹۶) پس از ارزیابی پهنه‌های مناسب توسعه اکوتوریسم در مناطق حفاظت‌شده خاییز، نتیجه می‌گیرند سطح پایین دانش زیست‌محیطی در میان تصمیم‌گیرندگان و مدیران، چندگانگی مدیریتی و کمبود منابع مالی موردنیاز در شهرستان و استان دو عامل پیشگیری به‌سوی دستیابی به توسعه اکوتوریسم پایدار هستند. (احمدی و همکاران، ۱۳۹۶) پس از تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی شهرستان زنجان؛ نتیجه می‌گیرند عوامل زیرساختی، توان محلی، سیاست‌گذاری و تبلیغات با ایجاد شرایط مناسب، زمینه شکل‌گیری توسعه اکوتوریسم را در محدوده مورد مطالعه به همراه داشته است. (شاطریان و

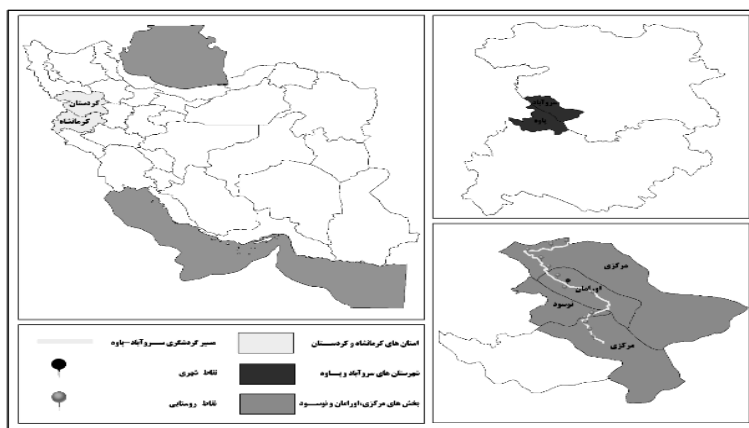
همکاران، ۱۳۹۶) عامل جذب سرمایه‌گذاران محلی - منطقه‌ای و واگذاری مسئولیت اداره و سازمان‌دهی توسعه طبیعت‌گردی منطقه به آنان، اصلی‌ترین عامل در توسعه اکوتوریست دانسته‌اند. (سرائی و همکاران، ۱۳۹۴) نتیجه می‌گیرند مناسب‌ترین استراتژی برای توسعه اکوتوریسم در تفرجگاه دره کنگ، استراتژی ایجاد هماهنگی بین ادارات و نهادها و بخش‌های مختلف مرتبط با امر اکوتوریسم و توسعه منابع و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی گردشگری و اشتغال‌زایی در تفرجگاه کنگ می‌باشد. (ایلدرمی و همکاران، ۱۳۹۴) نشان می‌دهد که منطقه برای توسعه تفرج گسترده یا تفرج متمرکز از توان بالایی برخوردار بوده و اکثر روستاها توانمندی لازم برای توسعه گردشگری مناسب و اکوتوریسمی را دارند. (جعفری و همکاران، ۱۳۹۴) پتانسیل‌های بالقوه ژئوتوریسم در منطقه اورامان مورد بررسی قرار داده و معتقدند ارزش علمی لندفرم‌های موردنظر بیشتر از ارزش افزوده آن‌ها می‌باشد. بر اساس پژوهش (عینالی و همکاران، ۱۳۹۳) بیشترین میزان تأثیر مستقیم اکوتوریسم در منطقه اورامانات به ابعاد اقتصادی (۰,۵۵۰) و کالبدی (۰,۳۷۱) توسعه روستایی و کمترین آن نیز به مؤلفه‌ی زیست‌محیطی (۰,۲۶۹) اختصاص دارد. (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳) معتقدند توسعه قطب‌های گردشگری طبیعی نیازمند تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک می‌باشند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه اورامانات ناحیه‌ای کوهستانی است که بخش اعظم آن در ایران و در استان‌های کرمانشاه و کردستان واقع شده و حدود جغرافیایی آن به قرار زیر است از شمال به سنندج، از غرب به کردستان عراق، از جنوب به شهرستان دالاهو و از شرق نیز به شهرستان کامیاران محدود می‌گردد (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۶).

قسمتی از اورامان که در خاک ایران قرار دارد شامل دو بخش شمالی اورامان در محدود شهرستان‌های مریوان، سروآباد و کامیاران در استان کردستان و بخش جنوبی آن در محدوده شهرستان‌های پاوه، روانسر، جوانرود و ثلاث باباجانی در استان کرمانشاه قرار گرفته است. کوهستان‌های شاهو و دالانی در حد فاصل این دو بخش واقع شده‌اند (ولدبیگی، ۱۳۸۸: ۷). در پژوهش حاضر محور گردشگری سروآباد- پاوه به‌عنوان محوری که دارای جاذبه‌های گردشگری طبیعی، فرهنگی، تاریخی و مذهبی است مورد بررسی قرار گرفته است. از نظر طبیعی و ژئومورفولوژیک این منطقه شامل مناطق کارستی و غیرکارستی، کواستا، سیرک یخچالی، آبشار، چشمه، انواع فرسایش، سولی فلیکسیون، گسل، غارها (عوالان، مه ره جه‌نه)، دریاچه‌های فصلی در دل کوه، مناظر عریبان زمین‌شناسی نظیر طاق‌دیس‌ها و ناودیس‌ها، مگادولین‌ها، لایه‌های سنگ رسوبی، یخچال‌های طبیعی می‌باشد (جعفری، ۱۳۹۴: ۵۲-۵۱). معماری سنتی روستاهای اورامان به علت دارا بودن ویژگی‌های طبیعی از جاذبه‌های گردشگری است؛ زیرا شکل و الگوی این روستاها به‌صورت پلکانی است که بازتاب ارزش‌های فرهنگی- محلی ناحیه است (سلطانی، ۱۳۸۷: ۱). استفاده معماران بومی از طبیعت از

مزایای این معماری است که درخور توجه است (الوانی، ۱۳۷۳: ۲۹-۲۸). خانه‌های روستایی این منطقه با سنگ و اغلب به‌صورت خشک، دست‌چین و به‌صورت پلکانی ساخته شده است. مردم منطقه به‌وسیله‌ی متخصصان خود، کار معماری و بنایی را انجام داده که برای مردم غیربومی بی‌نهایت شگفت‌انگیز است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۲). این منطقه از لحاظ مذهبی از روزگاران کهن بسیار غنی بوده و به برکت اسلام، جایگاهی ویژه در میان ساکنان بومی و مردم خارج از منطقه دارد، بسیاری از بناهای مذهبی و تاریخی در نواحی روستایی از جمله جاذبه‌های گردشگری به‌شمار می‌رود غالب این بناها زیارتی بوده و گردشگران را از نواحی اطراف، جذب می‌نمایند. مقبره پیر شالیار در روستای اورامان و کوسه هجیج در روستای هجیج به‌عنوان جاذبه گردشگری در کل زاگرس شناخته شده است (سلطانی، ۱۳۸۷: ۴). موسیقی اورامان همچنان اصالت خویش را حفظ نموده است. گیوه، فرنجی، قاشق و چنگال چوبی، شانه، جاجیم، سبد و در و پنجره‌های چوبی از هنرهای سنتی و صنایع دستی مردم روستاهای اورامان به‌شمار می‌آیند (جعفری و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۲) (تصویر شماره ۱ و ۲).

ت. ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه در سلسله‌مراتب تقسیمات سیاسی- اداری

ت۲. مسیر گردشگری اورامانات و موقعیت روستاهای پیرامونی آن

روش‌شناسی پژوهش

در این مقاله، هدف پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی است؛ بنابراین ماهیت پژوهش کاربردی و روش انجام نیز توصیفی-تحلیلی می‌باشد. آمار و اطلاعات موردنیاز پژوهش از طریق مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی پیشینه تحقیقات مرتبط با موضوع پژوهش انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش نیز شامل ۱۰۰ نفر از محققین، مسئولین، کارشناسان و نخبگان حوزه گردشگری می‌باشد. جمع‌آوری نظرات و دیدگاه‌های افراد جامعه از طریق روش میدانی و به کمک پرسش‌نامه محقق ساخته انجام پذیرفت. پایایی پرسش‌نامه نیز بر اساس ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰٫۸۷، محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون‌های آماری رگرسیون چند متغیره، تحلیل عاملی و مدل‌سازی معادلات ساختاری در محیط نرم‌افزارهای SPSS و Amos استفاده شد.

بحث و یافته‌ها

برای انجام این پژوهش که محصول نهایی آن ساخت مدل و ابزار سنجش ارزیابی میزان تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی است، مطابق با الگوهای ساخت ابزار در علوم انسانی عمل

شده و در این راستا، مراحل شاخص‌سازی و انجام روایی، تحلیل عامل اکتشافی برای تعیین ساختار عاملی اولیه، تعیین پایایی ابزار و تحلیل عاملی تأییدی برای بررسی ساختار عاملی انجام گرفته است.

شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در نواحی روستایی

در پژوهش حاضر تعداد ۵ شاخص و ۲۵ سنجه (مؤلفه) به‌عنوان عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در منطقه اورامانات مورد شناسایی قرار گرفته است.

جهت شناسایی عوامل پنهان (سازه) توسعه اکوتوریسم، بر روی داده‌های گردآوری شده تحلیل عاملی اکتشافی انجام شده است. برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی ابتدا پیش‌شرط‌هایی انجام این آزمون مورد بررسی قرار گرفته است. سطح معناداری حاصل از آزمون بارتلت جهت بررسی کرویت داده‌ها برابر با ۰٫۰۰۰، به‌دست آمد که از ۰٫۰۵ کوچک‌تر است و نشان می‌دهد انجام تحلیل عاملی اکتشافی برای شناسایی ساختار و مدل عاملی مناسب بوده است؛ و فرض شناخته‌شده بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود شاخص کفایت نمونه کیز-میرتاوکلین^۳ به‌عنوان دومین پیش‌شرط برابر با ۰٫۸۸۹ (نزدیک به یک) به‌دست آمد؛ بنابراین تعداد نمونه (۱۰۰) نمونه در این پژوهش برای

انجام تحلیل عاملی کافی است.

تعیین روش و تعداد عوامل

در اولین اجرای نرم افزار، بدون درخواست دوران عوامل، با استفاده از روش تجزیه و تحلیل به مؤلفه های اصلی، تعداد عامل هایی که قابل استخراج هستند، مشخص گردید. برای تعیین تعداد عاملی هایی که باید برای مجموعه داده ها در این تحلیل استخراج شوند، ابتدا از معیار کایشر استفاده شد. بر اساس این معیار، تنها عامل های دارای مقدار ویژه ی ۱ یا بیشتر، به عنوان منبع ممکن تغییرات در داده ها پذیرفته می شوند. جدول شماره ۱ عوامل استخراج شده و درصد تغییرات آن ها را

نشان می دهد که مقدار ویژه ۶ عامل بیشتر از ۱ بوده و این عوامل جمعاً ۶۳،۸۵۲ درصد از تغییرات داده ها را تبیین می کنند (جدول شماره ۱ و ۲ و ۳).

مدل سازی معادلات ساختاری

مدل های معادلات ساختاری به طور اولیه فرصت استنتاج های علیتی را برای پژوهشگر فراهم می نماید. با توجه به این موضوع در این بخش از پژوهش مدل سازی معادلات ساختاری پژوهش که به کم نرم افزار AMOS تهیه گردیده است ارائه و سپس جدول مربوط به برازش مدل آورده شده است (تصویر شماره ۳).

ج ۱. مقدار ویژه واریانس و درصد تجمعی هر یک

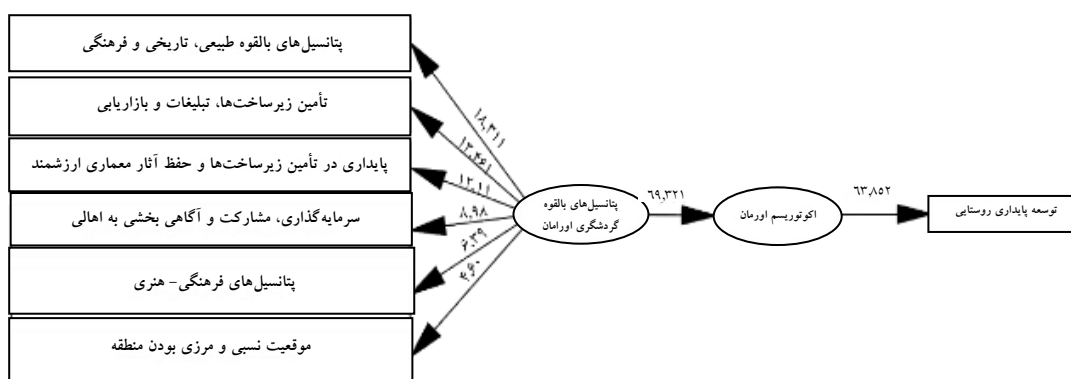
مقادیر ویژه (Initial Eigenvalues)			Component
Cumulative%	% of variance	total	
۱۸,۳۱۱	۱۸,۳۱۱	۶,۵۰۹	۱
۳۱,۷۷۲	۱۳,۴۶۱	۴,۲۲۷	۲
۴۳,۸۸۲	۱۲,۱۱	۳,۸۷۴	۳
۵۲,۸۶۲	۸,۹۸	۲,۱۴۵	۴
۵۹,۲۵۲	۶,۳۹	۱,۶۱۱	۵
۶۳,۸۵۲	۴,۶۰۰	۱,۲۱	۶
۶۸,۱۷۸	۴,۳۲۶	۰,۹۹۱	۷
۷۲,۰۷۷	۳,۸۹۹	۰,۹۶۶	۸
۷۵,۷۵	۳,۶۷۳	۰,۹۱۱	۹
۷۹,۰۶۱	۳,۳۱۱	۰,۸۸۷	۱۰
۸۱,۹۰۵	۲,۸۴۴	۰,۸۱۱	۱۱
۸۴,۵۳۹	۲,۶۲۴	۰,۸۰۱	۱۲
۸۷,۱۵۸	۲,۶۲۹	۰,۷۵۵	۱۳
۸۹,۷۱۴	۲,۵۵۶	۰,۷۰۱	۱۴
۹۱,۴۶۲	۱,۷۴۸	۰,۶۵۵	۱۵
۹۳,۱۱۴	۱,۶۵۲	۰,۵۹۹	۱۶
۹۴,۵۰۶	۱,۳۹۲	۰,۵۶۷	۱۷
۹۵,۸۵۱	۱,۳۴۵	۰,۴۸۷	۱۸
۹۶,۷۲۸	۰,۸۷۷	۰,۴۶۶	۱۹
۹۷,۵۳۹	۰,۸۱۱	۰,۴۳۷	۲۰
۹۸,۱۵۱	۰,۶۱۲	۰,۴۱۹	۲۱
۹۸,۷۴۳	۰,۵۹۲	۰,۳۹۹	۲۲
۹۹,۲	۰,۴۵۷	۰,۴۱۸	۲۳
۹۹,۶۵۵	۰,۴۵۵	۰,۳۷۷	۲۴
۱۰۰	۰,۴۴۵	۰,۳۴۱	۲۵
۱۸,۳۱۱	۱۸,۳۱۱	۶,۵۰۹	۲۶
۳۱,۷۷۲	۱۳,۴۶۱	۴,۲۲۷	۲۷
۴۳,۸۸۲	۱۲,۱۱	۳,۸۷۴	۲۸
۵۲,۸۶۲	۸,۹۸	۲,۱۴۵	۲۹
۵۹,۲۵۲	۶,۳۹	۱,۶۱۱	۳۰
۶۳,۸۵۲	۴,۶۰	۱,۲۱	۳۱

ج ۲. عوامل دوریان یافته و بار عاملی آن‌ها برای تحلیل عوامل مؤثر توسعه اکوتوریسم در مناطق روستایی
Extraction Method: Principal Component Analysis Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization

عوامل (component)						
۶	۵	۴	۳	۲	۱	
					۰,۸۷۹	بهره‌گیری از جاذبه‌های مذهبی نظیر مقبره پیر شالیار در شهر اورامان تحت و همچنین کوسه هجیج در روستای هجیج
					۰,۸۲۳	قرار گرفتن در مسیر آنگیر سد داریان و فراهم شدن امکان بهره‌مندی از ورزش‌ها و تفریحات آبی
					۰,۷۵۳	وجود جاذبه‌های (تاریخی، مذهبی، طبیعی و ...)
					۰,۶۹۹	رودخانه سیروان و چشمه‌سازهای متعدد بخصوص چشمه بل
				۰,۷۶۱	هماهنگی سازمان‌های مرتبط با جوامع و مسئولان محلی	
				۰,۶۹۷	نصب تابلوهای اطلاع‌رسانی در محل مناسب (جاده‌های ارتباطی و روستاهای واقع در مسیر)	
				۰,۶۲۳	برگزاری تورهای بازدید از منطقه بخصوص در جشن‌های مذهبی (پیر شالیار)	
				۰,۶۱۸	شبکه ارتباطی و سیستم حمل‌ونقل منطقه	
				۰,۵۹۱	امکانات و خدمات اقامتی	
				۰,۵۶۱	تبلیغات جهت معرفی منطقه (رسانه‌ها، توزیع پوروشور، نقشه، پوستر، برگزاری نمایشگاه، جشنواره و ...)	
			۰,۸۳۴		طراحی پایدار و سازگار با فضاهای گردشگری در منطقه	
			۰,۷۹۹		حفظ کالبد و جلوه روستایی منطقه و حفاظت از آثار و یادمان‌های منطقه	
			۰,۷۸۷		حفاظت از بافت پلکانی روستاهای واقع در محدوده	
			۰,۷۳۳		امکانات و خدمات رفاهی	
			۰,۷۱۵		وجود میوه‌ها و محصولات کشاورزی ارگانیک متنوع (گردو، به، بادام، مویز، انار و ...) جهت ارائه به گردشگران	
		۰,۷۴۵			جلب مشارکت سرمایه‌گذاران محلی و منطقه‌ای و واگذاری مسئولیت به آنان	
		۰,۷۳۸			سرمایه‌گذاری بخش پزشکی و طب سنتی در استفاده از دانش بومی	
		۰,۶۸۸			استفاده از راهنمایان محلی و افزایش آگاهی و اطلاعات روستائیان از مزایای گردشگری روستایی و ...	
	۰,۶۷۷				آب‌وهوای مناسب و بیلابقی بودن منطقه	
	۰,۶۴۴				وجود چشم‌اندازهای زیبا و منحصر به فرد به همراه باغات نواحی مرکزی	
	۰,۵۶۷				دارا بودن آداب‌ورسوم و فرهنگ محلی و سنتی و اماکن مذهبی و تاریخی و مراسمات خاص	
	۰,۵۵۴				پوشش گیاهی منطقه (گیاهان دارویی، جنگل‌های بلوط و ...)	
۰,۷۲۱					رونق بوم گردی در روستاهای واقع در منطقه	
۰,۶۹۹					نزدیکی به مرز ایران به عراق (موقعیت مرزی)	
۰,۶۷۷					وجود صنایع دستی (جاجیم، گلیم، نمود، گیوه و ...)	

ج ۳. نام‌گذاری عامل‌های استخراجی و بار عاملی

مقادیر شاخص	شاخص برازندگی مدل مفهومی
97.73	Chi-Square
19	Degrees of Freedom (df)
0.079	Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)
0.91	Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)
0.93	Goodness of Fit Index (GFI)
0.052	Standardized RMR

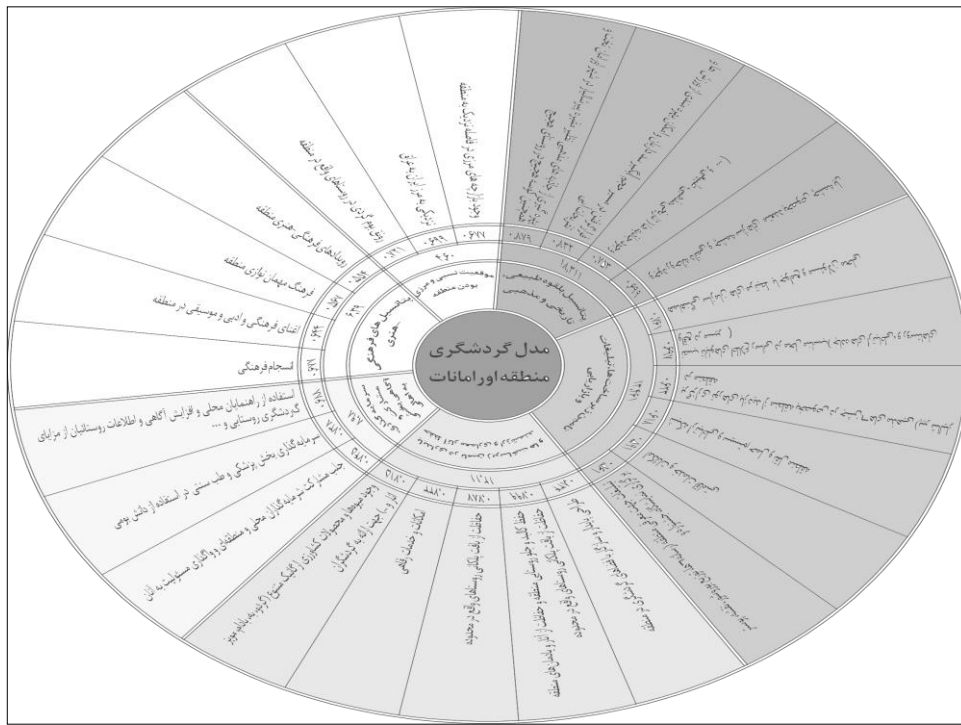
۳. مدل‌سازی معادلات ساختاری پتانسیل‌های بالقوه اورامان و تأثیر آن بر توسعه پایدار روستایی

همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود مقادیر تمامی شاخص‌ها نشان‌دهنده‌ی برازش مناسب و قابل قبول مدل مفهومی تحقیق می‌باشد ($GFI > 0.9$)؛ بنابراین و بر اساس برازش مناسب الگوی مفهومی پژوهش، همخوانی الگوی مفهومی با داده‌های

گردآوری شده مورد تأیید واقع می‌شود. با توجه به مطالعات انجام گرفته و تحلیل‌های حاصل از نتایج پرسشنامه‌های مدل گردشگری اکوتوریسم در منطقه اورامانات در قالب تصویر شماره ۴ ارائه گردیده است.

ج. ۴. ارزیابی برازش کل مدل

ردیف	نام عامل	بار عاملی	مؤلفه‌ها	بار عاملی
۱	پتانسیل‌های بالقوه طبیعی، تاریخی و مذهبی	۱۸,۳۱۱	بهره‌گیری از جاذبه‌های مذهبی نظیر مقبره پیر شالیار در شهر اورامان تحت و همچنین کوسه هیچ در روستای هیچ قرار گرفتن در مسیر حجم آبیگر سد داریان و امکان بهره‌مندی از ورزش‌ها و تفریحات آبی وجود جاذبه‌ها (تاریخی، مذهبی، طبیعی و ...) وجود رودخانه دائمی و چشمه‌سازهای متعدد بخصوص چشمه بل	۰,۸۷۹ ۰,۸۲۲ ۰,۷۵۳ ۰,۶۹۹
۲	تأمین زیرساخت‌ها، تبلیغات و بازاریابی	۱۳,۴۶۱	هماهنگی سازمان‌های مرتبط با جوامع و مسئولان محلی نصب تابلوهای اطلاع‌رسانی در محل مناسب (جاده‌های ارتباطی و روستاهای واقع در مسیر) برگزاری تورهای بازدید از منطقه بخصوص در جشن‌های مذهبی (پیر شالیار در منطقه) شبکه ارتباطی و سیستم حمل‌ونقل منطقه امکانات و خدمات اقامتی تبلیغات جهت معرفی منطقه (رسانه‌ها، توزیع بوروشور، نقشه، پوستر، برگزاری نمایشگاه، جشنواره و ...)	۰,۷۶۱ ۰,۷۹۶ ۰,۶۲۳ ۰,۶۱۸ ۰,۵۹۱ ۰,۵۶۱
۳	پایداری در تأمین زیرساخت‌ها و حفظ آثار معماری ارزشمند	۱۲,۱۱	طراحی پایدار و سازگار با فضاهای گردشگری در منطقه حفظ کالبد و جلو روستایی منطقه و حفاظت از آثار و یادمان‌های منطقه حفاظت از بافت پلکانی روستاهای واقع در محدوده امکانات و خدمات رفاهی وجود میوه‌ها و محصولات کشاورزی ارگانیک متنوع (گردو، به، بادام، میوه، انار و ...) جهت ارائه به گردشگران	۰,۸۳۴ ۰,۷۹۹ ۰,۷۸۷ ۰,۷۳۳ ۰,۷۱۵
۴	سرمایه‌گذاری، مشارکت و آگاهی بخشی به اهالی	۸,۹۸	جلب مشارکت سرمایه‌گذاران محلی و منطقه‌ای و واگذاری مسئولیت به آنان سرمایه‌گذاری بخش پزشکی و طب سنتی در استفاده از دانش بومی استفاده از راهنمایان محلی و افزایش آگاهی و اطلاعات روستائیان از مزایای گردشگری روستایی و ...	۰,۷۴۵ ۰,۷۳۸ ۰,۶۸۸
۵	پتانسیل‌های فرهنگی - هنری	۶,۳۹	انسجام فرهنگی غنای فرهنگی و ادبی و موسیقی در منطقه فرهنگ هممان‌نوازی منطقه رویدادهای فرهنگی-هنری منطقه	۰,۶۷۷ ۰,۶۴۴ ۰,۵۶۷ ۰,۵۵۴
۶	موقعیت نسبی و مرزی بودن منطقه	۴,۶۰	روتی بوم گردی در روستاهای واقع در منطقه نزدیکی به مرز ایران به عراق وجود بازارچه‌های مرزی در فاصله نزدیک به منطقه	۰,۷۲۱ ۰,۶۹۹ ۰,۶۷۷

ت. ۴. مدل مفهومی پیشنهادی عوامل و مؤلفه‌های مؤثر در توسعه اکوتوریسم در منطقه اورامانات

نتیجه

شرایط ویژه جغرافیایی، تنوع اقلیمی، به همراه وضعیت خاص توپوگرافی و ژئومورفولوژیکی در سطح ایران بیانگر پتانسیل‌های بالقوه منحصر به فرد در زمینه اکوتوریسم در کشور است که عمده‌تاً منطبق بر گستره طبیعی نواحی جغرافیایی غرب کشور می‌باشد. این واقعیت در حالی است که گردشگری به‌طور اعم و گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) به‌طور اخص در کشور، توسعه نیافته است و این بیانگر ظرفیت‌های گسترده برای توسعه اکوتوریسم در سطح کشور می‌باشد؛ بنابراین توجه به این موضوع علاوه بر مزیت‌های مختلف در سطح منطقه‌ای و ملی امکان تحول نواحی محروم و منزوی غرب کشور که به‌عنوان حافظان سنتی پیرامون خود ایفای نقش می‌کنند را نیز ممکن می‌سازد. از سوی دیگر گردشگری و اکوتوریسم همانند هر فعالیت

دیگری اشتغال‌زا و منبع درآمد است و زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی را به‌وجود می‌آورد و می‌تواند راهبردی برای توسعه هم‌جانبه دولت از نظر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد؛ بنابراین در مقاله حاضر عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در منطقه اورامانات در غرب کشور مورد بررسی قرار گرفت؛ نتایج این بررسی نشان داد بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل متعدد این منطقه امکان دستیابی به توسعه پایدار مناطق روستایی این محدوده را می‌تواند به همراه داشته باشد. در این راستا شش عامل اصلی مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در مناطق روستایی ناحیه اورامانات شامل ۱- بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی، تاریخی و مذهبی، ۲- تأمین زیرساخت‌ها، تبلیغات و بازاریابی، ۳- پایداری در تأمین زیرساخت‌ها و حفظ آثار معماری ارزشمند، ۴- سرمایه‌گذاری، مشارکت و آگاهی‌بخشی

به اهالی، ۵- پتانسیل‌های فرهنگی- هنری و ۶- موقعیت نسبی و مرزی بودن منطقه می‌باشد. این عوامل به‌طور متوسط بالغ بر ۶۳٫۸۵ درصد توسعه پایدار نواحی روستایی این منطقه را به خود اختصاص داده‌اند و این نشان‌دهنده اهمیت توجه به این عوامل در فرایند برنامه‌ریزی توسعه اکوتوریسم در منطقه می‌باشد. البته همان‌گونه که در مبانی نظری پژوهش نیز اشاره گردید توسعه اکوتوریست در کنار تمامی مزایای که می‌تواند به‌همراه داشته باشد در صورتی که حفظ محیط زیست و توجه به پایداری مدنظر قرار نگیرد می‌تواند آسیب‌های زیست‌محیطی برای منطقه میزبان به‌همراه داشته باشد. این موضوع همکاری و مسئولیت‌پذیری کلیه اجزای صنعت گردشگری (ساکتین، مسئولین و گردشگران) را می‌طلبد در این راستا جهت کاهش بار منفی اکوتوریسم در منطقه پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- ارتقای سطح دانش، آگاهی و مهارت جامعه میزبان در جهت توجه به ابعاد پایداری محیطی در بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه محیطی.
- معرفی مناطق اکوتوریستی و برنامه‌ریزی در راستای بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه محیطی.
- ترسیم نقشه راه گردشگری اکوتوریستی در سطح منطقه و برقراری ارتباط با تورهای گردشگری در راستای جذب گردشگران.
- مشارکت جامعه محلی در برنامه‌ریزی، توسعه و حفاظت از منابع طبیعی در مناطق اکوتوریستی.
- آموزش دادن مسائل زیست‌محیطی به گردشگران برای جلوگیری از تخریب محیط.
- بالا بردن سطح آموزش مردم بومی با استفاده از برگزاری کلاس‌های آموزشی برای شغل‌های مربوط با صنعت گردشگری.
- خصوصاً ارزش‌های مذهبی و انتقادات جامعه میزبان

در غالب کدهای اخلاق گردشگری.

- توسعه خدمات شهری و خدمات بخصوص در زمان اوج گردشگری برای جلوگیری از کمبودها.
- تقویت فرهنگ‌پذیری مسافر در بین افراد بومی و نهادینه کردن آن‌ها.

پی‌نوشت

1. Sebalus Lascorin
2. Ecological Tourism
3. Keys-Mirtavklin sample adequacy index

فهرست منابع

- احمدی، م؛ چراغی، م؛ سلطانی، م. (۱۳۹۶)، تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه‌ی اکوتوریسم در نواحی روستایی شهرستان زنجان، مورد مطالعه؛ روستاهای دشت سهرین، فصلنامه اقتصاد و توسعه روستایی، سال ششم، ویژه‌نامه گردشگری روستایی، ۲۳۱-۲۱۵.
- ایلدرمی، ع؛ دلال اوغلی، ع؛ قربانی، م. (۱۳۹۴)، ارزیابی توان اکولوژیکی و اکوتوریسمی منطقه حفاظت‌شده لشکر در شهرستان ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، فصلنامه علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی، سال شانزدهم، شماره ۵۴، ۳۲۵-۳۲۶.
- بزم‌آرا بلشتی، م؛ توکلی، م؛ جعفرزاده، ک. (۱۳۹۶)، ارزیابی پهنه‌های مناسب توسعه اکوتوریسم در مناطق حفاظت‌شده؛ مطالعه موردی: منطقه حفاظت‌شده خاییز، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره بیست و یکم، شماره ۳، ۱۱۸-۹۵.
- حاجی‌نژاد، ع؛ تقی‌زاده، ز؛ رحیمی، د. (۱۳۹۳)، اولویت‌بندی قطب‌های گردشگری و تدوین راهبردهای توسعه گردشگری با استفاده از TOPSIS و SWOT، مطالعه موردی: استان کرمانشاه، دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، سال چهارم، شماره هفتم.
- جعفری، غ؛ منفرد، ف؛ رستم‌نژاد، ژ؛ رضایی، خ. (۱۳۹۴)، ارزیابی پتانسیل‌های بالقوه ژئوتوریسم در منطقه اورامات با استفاده از روش رینارد، دوفصلنامه ژئومورفولوژی کاربردی ایران، سال دوم، شماره چهارم، ۵۸-۴۴.
- رضوانی، م؛ اکبریان رولیزی، س؛ رکن‌الدین افتخاری، ع؛ و

سیستم اطلاعات جغرافیایی، پژوهش‌های جغرافیای طبیعی، دوره چهارم، شماره شصت و پنجم، تهران.

- کاسه‌گر محمدی، ش؛ هاشمی، س. (۱۳۹۴)، بررسی استراتژی مدیریت توسعه پایدار اکوتوریسم در شهر تنکابن، معماری و شهر پایدار، سال سوم، شماره دوم، ۲۲-۱۱.

- طیبی، س؛ بابکی، ر؛ جباری، ا. (۱۳۸۶)، بررسی رابطه‌ی توسعه گردشگری و رشد اقتصادی در ایران (۱۳۸۳-۱۳۳۸)، پژوهشنامه‌ی علوم انسانی و اجتماعی ویژه اقتصاد، سال هفتم، شماره ۲۶، ۱۱۰-۸۳.

- میرزایی، ر. (۱۳۹۱)، رابطه امنیت و توسعه گردشگری روستایی؛ مطالعه موردی منطقه مرزی اورامانات استان کرمانشاه، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

- ولدییگی، ب. (۱۳۸۸)، نگاهی به جاذبه‌های گردشگری اورامان، نشر احسان، چاپ دوم.

- Akbulak, C., Cengiz, T., 2014. Determining ecotourism Strategies using A'WOT hybrid method: Case study of Troia Historical National Park, Canakkale, Turkey. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 21: 380-388.

- Buchsbaum, B. D., 2004. Ecotourism and Sustainable Development in Costa Rica, Thesis presented to Virginia Polytechnic Institute and State University, College of Architecture and Urban Studies. scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd.../EcotourismCostRica.pdf [access date: 6/2013].

- Bunruamkaew, K., Murayama, Y., 2011. Sit suitability evaluation for ecotourism using GIS & AHP: a case study of Surat Thani Province, Thailand. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 21, 269-278.

- Ceballos-Lascuráin, H., 1996. Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development. IUCN, the World Conservation Union, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK.

- Cheung, L.T., Fok, L., 2014. Assessing the role of ecotourism training in changing participants' proenvironmental knowledge, attitude and behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 19 (6), 645-661

- Das, N., Syiemlieh, H.J., 2009. Ecotourism in Wetland ecology. *International Journal of Tourism and Hospitality Research*. 20: 445-450

- Duffy, R., 2008. Neoliberalising nature: global networks and ecotourism development in Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism*. 16: 327-344.

- Chiu, Y.-T.H., Lee, W.-I., Chen, T.-H., 2014, environmentally responsible behavior in ecotourism:

بدری، س. (۱۳۹۰)، تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی، با رویکرد توسعه پایدار، مطالعه موردی شهرستان شمیرانات، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره ۴، ۶۲-۳۵.

- سرائی، م؛ انصاری ارجمند، م؛ کمائی‌زاده، ی؛ خوش‌چهره، م. (۱۳۹۳)، تحلیل استراتژی‌های توسعه اکوتوریسم پایدار در تفرجگاه‌های پیرامون شهری با استفاده از رهیافت ترکیبی ANP-SWOT، مطالعه موردی: دره کنگ، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه گلستان، سال ششم، شماره مسلسل بیست و دوم، ۹۱-۱۰۸.

- سلطانی، ر. (۱۳۸۷)، جایگاه سکونتگاه‌های زاگرس در گسترش گردشگری در اورامانات تخت، اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های زاگرس، کردستان، سنندج، دانشگاه کردستان، ۸-۱.

- شاطریان، م؛ کیانی سلمی، ص؛ غلامی، ی؛ منتصری، ز. (۱۳۹۶)، اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر طبیعت‌گردی روستاهای بخش بزرک- کاشان با تلفیق تکنیک‌های ANP و Dematel، نشریات تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال هفدهم، شماره ۴۴، ۱۵۴-۱۳۱.

- صدر موسوی، م؛ ذخیلی کهنمویی، ج. (۱۳۸۳)، درآمدی بر برنامه‌ریزی تفرجگاه‌های توریستی، نشریه‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، سال چهارم، شماره ۱۷، ۹۱-۱۱۲.

- عینالی، ج؛ جعفری، غ؛ تیسره، ا. (۱۳۹۳)، ارزیابی نقش اکوتوریسم در توسعه‌ی مناطق روستایی؛ مطالعه موردی: دهستان اورامان تخت- شهرستان سروآباد، مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری سال سوم، شماره ۹، ۲۱۱-۱۹۱.

- فلاحی، ح. (۱۳۸۵)، امکان‌سنجی توسعه‌ی اکوتوریسم- حوزه‌ی اشترانکوه با تأکید بر دریاچه‌ی گهر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.

- ضرابی، ا؛ محمدی، ج؛ باباخانزاده، ا. (۱۳۹۰)، تحلیلی بر جاذبه‌ها و تسهیلات گردشگری منطقه اورامانات، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره پیاپی، ۴۳، شماره ۳، ۵۲-۳۵.

- فرج‌زاده اصل، م؛ کریم‌پناه، ر. (۱۳۸۷)، تحلیل پهنه‌های مناسب توسعه اکوتوریسم در استان کردستان با استفاده از

- antecedents and implication, *Tourism Management*, 40, 321-329.
- Jansson, B., & Muller, D., 2005. *Tourism in High Latitude Peripheries: Space, Place and Environment*, CABI, Wallingford
- Hall, C. M., & Boyd, S., 2005. *Nature-based Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster*, Channelview Press, Clevedon.
- Horáková, H., 2010. Transformation Of Rural Communities: Mobility, Tourism and Identity, *Acta Historica Universitatis KlaipedensisXX, Studia Anthropologica*, 6 (20): 37-51. http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_20/20_037-051_Horakova.pdf [access date: 2/2014]
- Kusakabe, E., 2012. Social capital networks for achieving sustainable development, *Local Environment*, 17 (10): 1043-1062.
- Higham, J., 2007. *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex Tourism Phenomenon*. Oxford: Butterworth- Heinemann
- Mohammadian Mosammam, H., Sarrafi, M., Tavakoli Nia, J., Heidari, S, 2016, Typology of the ecotourism development approach and an evaluation from the sustainability view: The case of Mazandaran Province, Iran, *Tourism Management Perspectives* 18, 168-178
- Neth, B., 2008. *Ecotourism as a Tool for Sustainable Rural Community Development and Natural Resources Management in the Tunel Sap Biosphre Reserve, Germany*, Kassel University Press. www.unikassel.de/upress/online/.../978-3-89958-465-3.volltext.frei.pdf [access date: 1/2014].
- Nino P., 2014. Major Tasks of Ecotourism Management in Georgia, 19th International Scientific Conference; Economics and Management 2014, ICEM 2014, 23-25, Latvia
- Sharpley, R., 2006. Ecotourism: A consumption perspective. *Journal of Ecotourism*, 5(1-2): 7-22
- Smriti Ashok, Dr., H.R. Tewari, M.D. Behera, Arijit Majumdar, Development of ecotourism sustainability assessment framework employing Delphi, C&I and participatory methods: A case study of KBR, West Sikkim, India, *Tourism Management Perspectives* 21 (2017) 24-41.
- Wahab, S. and Pigram, J. J., 2004. *Tourism, Development and Growth: The challenge of sustainability*, Routledge, Business & Economics. <http://www.amazon.com/Tourism-Development-Growth-ChallengeSustainability/dp/0415160022> [access date: 10/2013].
- Wearing, S. and Neil, J., 2009. *Ecotourism; Impacts, Potentials and Possibilities?* UK, Oxford, Butterworth-Heinemann.